

PRILOGA

INTERPELACIJA EDVARDA KOCBEKA O RAVNANJU S KRŠČANSKIMI SOCIALISTI IN KRISTJANI NA SESTANKU S PARTIJCI, ki je bil sklican na njegovo izrecno zahtevo - verjetno v I. 1946

Ta sestanek se vrši na mojo izrecno željo, zato mi dovolite, da prvi povzamem besedo.

Moja želja je, da bi se v neoficialnem sestanku med predstavniki Centralnega komiteta partije Slovenije in menoj kot posameznikom, ki bom tolmačil misli in čustva raznih ljudi v Osvobodilni fronti, posebno kristjanov med njimi, odprl razgovor v takem smislu, kakor so se še večkrat vršili v načožjem tovariškem krogu partizanskega čnsa.

Poudarjam, da bom govoril osebno, le v drugem delu svojih izvajanj bom izražal tudi mnenje kroga slovenskih naprednih katolicanov v OF. Zaradi obšimosti gradiča in da bi mogel najti preciznejšo formulacijo, sem si svoje misli napisal.

Predno pa jih začnem razvijati, vas želim že takoj v začetku prepričati o najboljši volji in namenu svojega izražanja.

Zaradi različnih temperatur v našem medtovariškem razpoloženju zadnjega časa, kar tudi zaradi vsebinske važnosti današnjega razgovora mislim, da moram izraziti svoje prepričanje, da mi je v mišljenju in delovanju tuj slehemi nagib koalicionaškega, opozicijskega ali celo razdiralnega značaja, bodisi odprt ali zakrinkan. Te besede lahko ponovim tudi v imenu vseh svojih tovarišev in prijateljev. Misli, ki jih bom izrazil, imajo za cilj izboljšanje splošnega političnega položaja, okrepitev OF in vseh pozitivnih postavk novega slovenskega življenja. Bilo bi popolnoma napačno in krivično, ko bi kdo od vas moje misli drugače razumel. Moje in naše stališče je ostalo nespremenjeno. S svojimi tovariši v ničemer nisem spremenil mišljenja, da je progresivna spremembna na Slovenskem mogla in morala priti v obliki zakonitih procesov, kakor smo jih doživelji in kakor jih doživljamo. Želimo si le pravilnejše in našemu človeku bližje metode njihovega izvajanja.

Ta izraz iskrenosti in dobre volje sprejmite takoj v začetku na znanje. Če tega ne bi imeli pred očmi v teku zgodovine, bi razgovor moral izpasti prej negativno kot pozitivno. Gre torej za to, da date že zdaj v začetku pozitiven preučnik mojim mislim in razgovoru. Kakor sem do tega poziva na vas popolnoma upravičen že zdaj v začetku, tako vam bo moja upravičenost do njega razvidna v celiem obsegu še bolj po razgovoru.

Začenjam s pojavom množične nezadovoljnosti.

Takoj opozarjam na to, da s tem ne mislim na tisto preračununo in apriomo nezadovoljnost, ki jo prebuja ali še povečuje reakcija. Mislim na nezadovoljnost sponta-

- 2 -

nega, pristnega značaja, ki jo naši aktivisti dobro poznajo, ki jo poznamo mi sami in ki je razširjena povsod po Slovenskem, ponekad bolj, ponekad manj. Temu pojavu moramo pogledati brez predsodkov v oči.

Kaj je bistvo te nezadovoljnosti?

Njeno bistvo ni v prizadetosti politično sebičnega in družbeno-interesnega značaja. Kadar povprečen Slovenec danes izraža svoje politično nezadovoljstvo, ne dela tega kot človek, ki bi se mu tožilo po starih političnih strankah in starem političnem redu. Pri nas ni takega domotožja, ki ga morda Hrvati in Srbi še imajo. Slovenci smo leta 1941. kaj lahko pozabili na staro politiko, pripravljenost na novi red je bila dejansko splošna in elementarna, kakor nikjer v Jugoslaviji. Ves narod se je spontano odtrgal od preteklosti in zahrepel po novem. Prilika je bila edinstvena in nadvse hvaležna za politične ustvarjalce. Tudi ni v Slovencih danes sledov družbenе nezadovoljnosti v smislu interesne prizadetosti kapitalistov, fevdalcev in velikomeščanov, ker takih slojev med nami ni bilo. Odstotek tistih, ki so v tem pogledu prizadeti, je manj kot minimalen. Leta 1941. je namreč med Slovenci prav tako prodrlo spoznanje, da je po vojni potrebno računati s korenitimi družbenimi spremembami. Vsi se spominjamo, da je za take korenite spremembe bilo pri nas vse pripravljeno. Treba je bilo le znati vloviti veter v jadra.

Danes tudi gospodarska obnova sijajno napreduje. Nikjer niso gospodarsko, finančno, tehnično v enem letu toliko napredovali kakor v Jugoslaviji.

Nezadovoljnost torej ni materialnega značaja. Nezadovoljnost slovenskega človeka je moralnega, duhovnega značaja. Njeno bistvo je treba iskati v nezadostnosti in neprikladnosti sredstev in načinov, ki naj zajamejo splošno človeško pripravljenost na Slovenskem in omogočijo čim lažje in učinkovitejše izvajanje sprememb. Nezadovoljnost prihaja odtod, ker načini in oblike takega dela po večini ne ustrezajo tako in tako oblikovanemu slovenskemu človeku. Skušal bom to pokazati na nekaterih dejstvih.

Najprej naj vas opozorim na razkrajalen vpliv dejstva, da se ne more razjasniti usoda mnogih ljudi, ki so na razne načine postali žrtve čiščenja terena po osvoboditvi. Številni ljudje iščejo svojce, ki je za njimi izginila vsaka sled. Gre za usodo domobrancev, ki so se takrat predajali, in za razne poznejše primere, ko so ljudje izginili, ne da bi svojci izvedeli za njihovo krivdo in kazen. Ta negotovost ključa v ljudeh, se prenaša na okolico ter ustvarja občutek pravne in življenjske negotovosti. Težava je posebno v tem, da je med temi pogrešanci največ kmečkih ljudi, ki jih tak način boja prizadene. S tem v zvezi nastajajo celo pravne težave, ker jih (na primer zaradi dediščin) ne morejo proglašiti za mrtve.

Drugo dejstvo, ki je vznemirilo etiko slovenskega človeka, je uvedba tajne politične policije. Brez priprave in razlage se je človek znašel pred dejstvom organizirane in tajne, anonimne sile v ozadju, ki jo začutiš pri prvem prostodušnem premiku in ki proti njej ni nikjer priziva. Poleg tega se je dogodila vrsta napak, ki jih je

zagrešila tajna policija in ki vzbujajo pohujšanje. Zato opažamo v prvem letu o-svoboditve na Slovenskem nastanek posebne vrste bojazni, ki se je od prvotne spontano panične oblike razvila v nov zavestni slovenski psihični dualizem: na zunaj so se ljudje odločili za pritrjevanje, na znotraj pa so postali dvomljivi in zanikovalci. S to nasilno in nevarno delitvijo svojega jaza skušajo rešiti tako svojo eksistenco kakor svoj moralni občutek.

Tretje dejstvo bi izrazil z nepristno in neumestno socioološko diferenciacijo, ki se je začela že na terenu in ki se še vedno razvija. Gre za videz, ki vklada, da se med ljudmi in raznimi plasti v narodu namenoma in prečunano gradi večja socio-loška razlika in koplje globlji prepad kakor je to objektivno pravilno. Že pred leti sem opozoril tovariša Kidriča na nevamosti, ki bi nastale, ko bi se njegova zamisel radikalne družbene diferenciacije začela pri nas uveljavljati v nasprotju z dejanskim stanjem. On je bil mnenja, da je dejanska socioološka diferenciacija pri Slovencih premajhna in da jo je zato treba umetno ustvariti, to se pravi, povečati jo z vsemi razpoložljivimi sredstvi, češ da predstavlja preslabo izhodišče za učinkovite družbene in politične spremembe. Tako se je že na terenu začelo razvijati delo, ki je na zunaj kazalo enotnost naroda, na znotraj pa ga je vedno bolj razdeljevalo. Ljudem se zdi, da se je moralno življenje priлагoditi teoriji, ne pa teorija življenju, kar je šlo seveda na račun človeka, ki je v tem procesu doživel posebno relativnost tako sociooloških kakor moralnih pojmov. Podobno je na ljudi vplivalo izvajanje podržavljanja in agrame reforme. Namesto da bi oblast stopila pred industrije, delničarje in velike posestnike z javnim in jasnim odlokom, ki bi njihovo imetje podržavil, smo to pri nas storili s celo vrsto sodnijskih procesov, ki smo v njih izrekali kazni nad kolaboracionisti tehničnega značaja ali pa niti to ne, po drugi strani pa smo v isti sapi sprejemali v OF in partijo prave, zavestne moralne kolaboracioniste. Ta vrsta procesov je mnogo doprinesla k demoralizaciji poosvobodilnega časa. Frontalen, odprt način podržavljanja bi bil imel mnogo večji moralen in tehničen učinek kakor pa ti procesi s svojim nerodnim in nepravilnim iskanjem razlogov.

Četrto dejstvo leži v političnem območju. Tiče se predvsem OF na eni strani in partie na drugi strani. O teh stvareh bom malo pozneje obširnejše govoril, na tem mestu naj zabeležim le zgoraj ugotovljeni dualizem slovenskega človeka v politični obliki. Tudi tu čutijo ljudje razliko med besedo in teorijo na eni ter resničnostjo in prakso na drugi strani. OF je teoretično najvišja in najvažnejša politična organizacija, dejansko pa je to partija. Ljudstvo je proglašeno za edinega tvorca prava in za nosilca oblasti, vsa oblast da izhaja iz njega in pripada njemu - v resnici pa nosi in izvaja oblast poseben krog ljudi, ki ga ljudstvo ne more kontrolirati. Poudarjajo se splošni in delovnemu človeku skupni interesi, v resnici pa se daje prvenstvo ideološkim interesom, ki ljudi nujno razdvajajo. Poudarja se iniciativa, v resnici pa se dirigiranost (ki sicer njene utemeljenosti ni mogoče zanikati) izvaja tako, da iniciativa duši.

Ta točka je izredno važna. Tiče se človekovega občutka svobode. Ljudje čutijo, da

v mnogih stvareh niso svobodni, kjer bi morali biti in kjer so bili svobodni celo v prejšnjem reakcionarem, konservativnem svetu. Eden najtežjih in najznačilnejših pojavov: na sestankih, kjer bi ljudje morali vse povedati in nastopiti z vso iskrenostjo, si niti ne upajo več spregovoriti. Kadar so namreč dobrinameli ljudje kaj rekli, je vedno vstal nekdo iz ozadja in dal svoj veto, ki ga ponavadi niti ni utemeljil. Človeka, ki na široki liniji postavlja pravične in plemenite stvari, dolžijo vseh mogočih namer in njegove besede namenoma napak razlagajo. Ljudje so prisli do prepričanja, da je oblast od spodaj uresničena le v nevažnih zadevah, tam, kjer gre zares in včasih krvavo zares, pa ljudska volja ni važna, ker odločitev pada nekje zgoraj. Taka praksa se vedno bolj širi. Zdi se, da to ne prihaja samo od slabega kadra, temveč od osnovnega tona, ki ga aktivisti dobivajo od zgoraj s seboj na delo. Ljudje se zaradi tega odmikajo v osamelost. Čeprav toliko beremo in čujemo pozive, naj se zberejo vsi Slovenci k delu v OF, se zares ceni le delo najozje partijsko povezanih ljudi, medtem ko se kdo drugi lahko še tako trudi, pa njegovo delo ne bo našlo priznanja. Po dejeli sem mnogo kje videl, da se ljudje bojijo ljudske oblasti bolj kakor pa so se kdaj bali kake oblasti.

Razpasla se je praksa zlorab in protipostavnega ravnanja, ki včasih daje vtis, kar da bi se predstavniki oblasti norčevali iz zakona, ali kakor da so pravi pravcati saboterji. Takih primerov je dosti na vseh področjih, žal tudi v sodnijski praksi. (Na pr. poskusi ljudskih odbomikov, da bi vplivali na izpovedovanje prič.) Kdaj človek začuti, da ima po zakonu določeno pravico, pa vsa ta pravica nič ne velja, ker je nad zakonom še neznana sila, ki je močnejša od njega, tedaj človek izgubi vero vase in v vse drugo. V kulturni državi je ena glavnih dobrin občutek vamnosti, ki ga ima človek, kadar se zaveda, da se mu ne more nič zgoditi, če se drži zakonov.

Zato se pogosto dogaja, da ljudje postajajo tihi, da se ne udeležujejo javnega življenja, da molčijo, da se zapirajo vase, da negujejo resnico v svoji intimni notranjosti. Veliki večini kmetov, delavcev in razumnikov se je podrlo zaupanje v "nov". Prišli so do prepričanja, da se je vsebina besed "svoboda" in "pravica" bistveno spremenila. Občutili so, da se je izvršila taka preocenitev vrednot, ki se z njo ne morejo strinjati, čeprav zato niso prenehali biti korektni državljanji ali napredni člani naroda. Z vso resnostjo opazjam na to tesnobo in težavo slovenskega človeka. Tu je izvor večine njegovih nelagodnosti in nezadovoljnosti. Ne pozabimo na resnico, da človek ne živi samo od kruha, temveč hoče imeti še nekaj več. Slovenski človek bo vedno vesel pozitivnih uspehov tehničnega značaja, ževel pa bo še več: resnično in stalno skladje med idejo in življenjem, stalno moralno sankcijo, življenjski napredek, ki bo imel človeški smisel, končno občutek, da gremo brez nepotrebnega tavanja in podaljševanja poti k svobodi.

Naj na tem mestu spregovorim o značaju tega občutka za svobodo pri slovenskem človeku. Ta občutek je v njem dokaj živ, ima svojo razvojno zgodovino in je danes že del njegove tako imenovane demokratične naravnave, ki je nastala kot rezultat svojevrsnega križanja krščanstva in vplivov zapadnih demokratičnih revolucij.

Mi smo eden od tistih narodov Evrope, ki svoje demokratične revolucije v preteklem stoletju sicer nismo nikoli izvedli, smo pa v počasnem in splošnem razvoju vsrkali vse njihove pridobitve in se moralno spojili z njimi. Danes se te pridobitve dado resda izraziti bolj psihološko kot politično, bolj moralno kakor družbeno, vendar pa so razvojno pomenile stvarno okrepitev človekove zavesti, njegove individualne veljave, predvsem pa čuta za svobodo in neodvisnost. Pridobitve demokratičnih revolucij, ki so v slabotnih oblikah politično nastopile pri nas že leta 1848, so dale elemente osebnega osamosvajanja in osebne nedotakljivosti tudi slovenskemu človeku. Politične ustanove demokratičnih držav so danes seveda le še formalnost, ker jih je razvoj že prehitel in ostajanje v njih pomeni več kot konservativizem; vendar moramo moralne pridobitve strogo ločiti od političnih. To je nekaj, kar se ne da več izbrisati iz človeške narave. Te pridobitve so bile razvojno pozitivne in so še danes pozitivne. Kakor so postale last vsega demokratičnega človeštva, tako so postale tudi politična narava našega človeka.

Gre torej za to, da znamo te pridobitve demokratičnih revolucij pravilno oceniti in jih vzidati v javne narodove ustanove in jih utelesiti v človeku. Teh pridobitev ne smemo niti uničevati in omalovaževariti, niti jih ne smemo zoperstavljati novim, naprednejšim pridobitvam družbene revolucije, ker med njimi ni načelnega nasprotja ali izključevanja. Nasprotno, vsaka višja in razvojno novejša revolucija človeštva mora znati graditi na razvoju in njegovih naprednih pridobitvah.

To govorim zato, da tudi v tem pogledu pokažem na konkretno nevamost. Pri nas obstoji težnja, da se te moralne pridobitve demokratičnih revolucij prejšnjega stoletja istovetijo z današnjimi demokratičnimi sistemi in mečejo v isti koš z njimi. Pri nas se ta važni demokratični kapital v človeku si še omejevati, smešiti, zanikati, predvsem pa kršiti v različnih konfliktih, kjer se popada naravnemu demokratični čut v človeku z avtoritativnim načelom izven človeka, in kjer prvi navadno podleže, seveda z dokajšnjim občutkom krivice in z zagrenjenostjo. Na tak način se izpodkopujejo temelji človeške zadovoljnosti in trdnosti političnega reda. Svoboda ne obstoji le v materialnih pogojih življenja, temveč tudi v zavesti samostojnosti, neodvisnosti, osebne vrednosti in nedotakljivosti. Država ima težnjo, da se polasti človeka in njegove notranjosti. Smo že na poti takega zoževanja osebne svobode, da ne smeš dajati svobodnega izraza svojim notranjim resnicam niti v javnem izražanju niti v tisku, v svetovnonazorski sferi ali na kulturnem področju.

Morda je v javni vzgoji in v preoblikovanju slovenskega človeka najvažnejše vprašanje, kako uskladiti red in svobodo, pravico in resnico. Gre za to, kako ustvariti ravnotežje med družbenimi in političnimi prijemi, ki imajo za cilj pravičen red, in človeku vrojeno potrebo po osebni polnosti in duhovni svobodi. Gre za določitev meje med upravičeno in potrebno kontollo nad družbenim in političnim življenjem na eni strani in neoviranim duhovnim življenjem in kulturnim ustvarjanjem na drugi strani. Ne gre torej za to, da se duhovno življenje zabrani, kulturno življenje pa "glađhšalta", temveč gre za določitev življenjske in človeške kvalitete.

Propaganda in vse, kar je v javnosti določeno za vzgajanje in preoblikovanje člo-

veka, je preplitvo in prepovršno, tako da ostaja brez učinka. Naš človek je dosegel višino, kjer je tak samo tehničen prijem odločno premalo. Namesto da bi razgibal čustvene in volj-ne sile globoko v človeku, tak način ostaja nekje na površini, ker je psihološko premalo globok in premalo človeški. Primerjajmo samo pisane naših časopisov ali oddaje naše radijske postaje kot majhen primer, kako se to dela. Naš človek zahteva globljega in toplejšega prijema. Na napačen prijem pa bo odgovoril čisto zunanje in mehanično, tudi v tistih zadevah, ki bi morale biti njegova srčna stvar. Človeka je treba pripraviti do tega, da izrazi svojo silo čustvovanja in doživljanja, ne pa samo do tega, da nekaj razume s povprečnim umom in takoj nekaj le pasivno sprejme vase.

Zgoraj omenjeni nevamosti zapada vodilni kader na Slovenskem, ko namreč novo miselnost posreduje Slovencem v suhem, mrzlem, stereotipnem jeziku, s ponavljajočimi se frazami in v vedno istem, brezosebnem stilu, ki ga Slovenci dalej niso poznali, ki zanimanje znažuje in človeka ne ogreje. Nove, objektivne resnice in spoznanja ne morejo dobiti niti v političnih niti v kultumih formulacijah dovolj življenjske sugestivnosti, topote in prožnosti. Ljudje niso nikoli s tako majhnim zanimanjem in s tako majhno zavzetostjo brali časopisov in poslušali govorov, ki so sestavljeni tako, kakor pravim. Nekaj nerazumljivega je v tem, resnično politično izobraženi ljudje slovenskemu ljudstvu ne znajo govoriti dialektično, stvariteljsko, upoštevajoč okoliščine, uporabljajoč živo tehniko in obračajoč se na človeka, ki je sam sposoben in sam kritičen. To vprašanje potrebuje posebne razjasnitve, saj zadeva važen element politične vzgoje in sploh preoblikovanja našega človeka. Naj povem mimo grede, da se čudim vsej naši brošurski politični kulturi, ki je na Rogu imela svoj upravičen razlog, danes pa se brez potrebe podaljuje, posebno ker je povezana z neprestanimi slučajnostmi in zadregami. Dajmo človeku v roke nekaj dobrih temeljnih političnih knjig, sicer pa razvijmo kvalitetno časopisje, radio in ustno propagando. Vsak kolikor toliko povprečen aktivist je moral prej ali slej ugotoviti, da je slovenski človek po svojem značaju rezerviran do bučne, plakatske, enadnevne politične propagande, da si bolj od velikih mitingov in festivalov želi manjših sestankov, kjer bi lahko razvil dialog s kvalitetnimi političnimi delavci. Slovenski človek ima močno željo, da bi se vključil v politično delo, da bi si razčistil nejasnosti, ki so v prelomnih dobah pogoste in razumljive, in da bi mu kdo pokazal določeno polje političnega dela. Dirigiranje, ki je danes v nekih stvareh potrebno, ne sme postati niti zapiranje iniciative niti zapiranje vidikov. Našega človeka ne bomo napravili zadovoljnega z varuštvom. Ne leži mu oženje vidikov, ki so razvidni na pr. iz mednarodne politike. Informacijska služba mu je preveč uniformna, njena enostavnost je brez uspeha, nasprotno, povzroča celo škodo. Ker človeka informacije v časopisih ne zadovoljujejo, je začel zadnje mesece posebno mirovno konferenco zasledovati po radiu. Vesti, ki jih domači tisk in radio zamolčujeta, dobivajo namreč skrivnosten in magičen značaj, ki bi ga izgubile, ko bi se na njihovi legalni konfrontaciji razvila pozitivna, čeprav zato širša polemika in kritika proti tisku na nasprotni strani.

Le prevečkrat čutimo neko skoraj patološko pošnemanje vsega, kar so svojim okoli-

ščinam primemo ustvarili v Sovjetski zvezi. Cela vrsta področij je, kjer moramo Slovenci isti akciji ali isti potrebi najti svoj lastni odgovarjajoči izraz in obliko. Aktivisti so včasih tako gluhi, da ne čutijo, kako privzemanje metod in oblik, ki so v SZ vzrasle organski in so tam nujno potrebne, pomeni pri nas mehanično prenašanje. Njihovo prevzemanje večkrat pomeni celo spuščanje na nižji nivo za nas. Dogaja se večkrat, da kake stvari privzemamo iz čisto političnih razlogov in šele pozneje opazimo, da imamo sami že kvalitetno boljše. Stenčas, prevajanje brošur itd.

Ugotavljam mrtvilo v kulturnem življenju. Iz političnega življenja se prenašajo v kulturo ideje, ideološke metode in propagandne sugestije. Skoraj nihče si ne upa nekaj odkrito napisati ali kaj oceniti po svoji vesti, ker se boji, da bo nekje zadel ob zapreko ali prepoved. Tega ni kriva oficielna linija, temveč tisti ljudje majhnega formata in ozkega obzorja, ki smo se jih v perspektivi bali že v parti-zanih in ki so danes iz šolskih klopi sedli v uredništva in za odločajoče mize, potem ko so prebrali Zgodovino VKPb. Oni danes večkrat na svojo roko uganjajo nek zelotizem in uporabljajo čisto zgrešena merila in sredstva. Navadno taki ljudje tudi nimajo dosti pojma o stvareh, ki o njih odločajo, zato pa skušajo svoje neznanje zakriti s tem, da so bolj papeški od papeža in se s tem skušajo izogniti tudi nevamosti, da ga ne bi kje polomili. Vse to daje našemu kulturnemu življenju videz eksperimentiranja ljudi, ki nimajo pravega odnosa do kulture in ne prakse v kulturnem delu. Dejstvo, da o kulturno zelo važnih zadevah navadno odločajo popolnoma nevešči ljudje, je toliko bolj nerazumljivo, ker imamo med Slovenci dovolj kulturne razgledanih ljudi, ki jim je treba zaupati.

Primer: "Novi svet", ki ne najde stika niti z bravcem niti s sodelavcem, ki daje videz avtoritatem revije, postaja iz zadrege magacin in si ne upa prinesi nobene kritike. Izdajanje enotne literarne revije bi od vsega začetka morali rešiti tako, kakor smo to rekli že na Rogu: Uredništvo naj sestavlja trije ljudje, vzeti iz vist bivših sodelavcev "Sodobnosti", "Dejanja" in "Ljubljanskega zvona" in sicer tako, da bodo obenem tehnični uredniki za beletrijo, esej in kritiko.

Naravnost grotesken primer zelotizma in smešne pravovernosti ljudi, ki so največkrat še neofiti, je način "prirejanja" in "čiščenja" naših novih čitank za sreanje šole, ki so zdaj v pripravi in kjer so iz ideoloških razlogov izločili vse pravljice, basni in legende, Aškerčev "Mejnik", Zupančičeve "Tri kralje" itd.!

Naj po vsem tem zdaj postavim trditev, da Osvobodilna fronta ni postala tista skupna in osrednja narodna politična organizacija, kot smo jo pojmovali in postavljali od začetka osvobodilnega dela in kakršna bi morala biti zaradi svojstvenih slovenskih pogojev in potreb. Če govorim še določneje, moram reči, da za slovenskega človeka pomeni največje razočaranje dejstvo, da OF ni vsenarodna in centralna živa politična organizacija, da ni vseobsegajoče enotno in skupno napredno slovensko politično gibanje, ki bi človeka prevzelo, ga zaposlilo notranje in zunanje, ga napolnilo z živo vsebino, ga hranilo in ga pripravljalo, da prevzame konkretnе narodove

naloge. Nasprotno, OF je sicer velika, tehnično razpredena organizacija, toda brez polnega, pisanega življenja, brez samostojnega in neprestanega snavanja, brez kakšnegakoli znaka bujnosti, iniciative, stvariteljske dejavnosti. Na terenu se nič drugega ne opravi kot da se pobere članarina in izdajajo legitimacije, v vrhu pa se od časa do časa vršijo formalne seje Izvršnega odbora. Ne živijo niti temelji niti vodstvo.

Hudo je človeku, ko ugotavlja, da OF ni tisti izraz političnih potreb, ki jih čuti slovenski narod. Ta ugotovitev je toliko hujša, kolikor bolj nam je v spominu dejstvo, da je slovenski narod kot edinstvena celota doživel Osvobodilno fronto, da je bila leta 1941. spontan izraz njegovih elementarnih teženj, tako v smislu prave narodne revolucije kakor v smislu napredne družbene spremembe. Do OF je razvojno moralo priti; če ne bi bilo prišlo do nje pod tem imenom in v osvobodilnih okoliščinah, bi nastala pod drugim imenom in v drugih okoliščinah. Toda v vsakem primeru bi bilo prišlo do oblikovanja vsenarodnega političnega gibanja, kakor se je zgodilo leta 1941., do gibanja, ki bi bilo dobilo vsebino in naloge, kakršne smo ji takrat dali. Slovenski politični človek je namreč že pred vojno težil k enotni in poglobljeni politični organizaciji družbeno in politično naprednih ljudi. Jaz sam sem bil med tistimi, ki so hoteli ob prvi priliki odpraviti jalovo strankarsko življenje s tem, da se združijo vsi napredni Slovenci in da politike ne vežemo več na svetovni nazor. Tako smo Osvobodilno fronto določili na sestanku med vodstvom partije in krščansko-socialistične skupine proti koncu leta 1941. kot vsenarodno politično gibanje, ki naj doseže narodno svobodo, zedinjenje in suverenost z novo družbeno konцепциjo in aktivistično moralo, brez kakšnih koli nazorskih privilegijev. Takrat smo tudi izrazito soglasno postavili tezo, da mora OF postati in biti nekoalicijska tvorba in da mora biti kvaliteta edini kriterij političnega življenja.

Danes se ljudje po vsej Sloveniji ne morejo sprijazniti z dejstvom, da so stvari drugače postavljene. Ljudje imajo občutek, da so prevarani in ogoljufani. Ljudje postavljajo trditev, da se z OF namenoma dela tako, da se ji namenoma daje drugorazredno mesto, da se potreba po enotnosti naroda in preoblikovanju vsega ljudstva podreja potrebi po načrtni diferenciaciji naroda na družbeno in politično privilegirane in neprivilegirane člane. Kot vsakdanja resnica kroži ugotovitev, da je OF le taktična stavba, ki bo trajala le tako dolgo, dokler bo to prijalo partiji. Prevladuje vtis, da današnji politični red OF ne pripisuje sumbitne upravičenosti, temveč jo ima za razvojno potreben instrument partijske politike, ki je po metodah postala zelo podobna predvojni strankarski politiki. OF se kratko in malo izneverja tisti spontani zasnovi naroda, ki odgovarja bitnim potrebam našega naroda. Če je v prvi osvobodilni dobi pomenila pravo galvanizacijo, politično narelekture slovenskega narodnega telesa, je danes le še suha, mitva organizacija brez tako imenovane politične mistike.

To bo še jasneje, če očtam današnjo pozicijo kompartije na Slovenskem.

Komunistična stranka ima v rokah vso državno oblast, zakonodajno in izvršilno, ima

odločujoč vpliv na sodišča, vojsko, v njenih rokah je tajna politična policija, o-na vodi oficielno politično organizacijo, postavlja sekretarje vseh OF odborov, ki dejansko odločajo v vseh krajih, okrajih in okrožjih. Partija ima v rokah vse množične organizacije, tako OF, AFŽ in ZMS. V rokah ima ves tisk, kar ga je. Upravnava sindikate, fizkulturo. S posebno vnočno se posveča šolstvu in vzgoji. Partiji obvladajo vse ključne gospodarske postojanke, ki so prešle v državno last. Izven partije ne obstaja niti ena samostojna in od nje neodvisna organizacija. Oblast partije je torej totalna.

Z drugimi besedami: ko se je končala osvobodilna faza in je napočil čas obnove ter bolj ali manj že normalnega življenja, je partija takoj spremenila kurz in začela de facto sam prevzemati oblast, čeprav je na zunaj pustila še vso kuliserijo. Nastala je tista dvojnost, ki je povod največjega moralnega ogorčenja in ki pomeni, da se drugače govorí in drugače dela, dvojnost, ki je premalo razčiščena in javno premalo formulirana, ki bo po mojem mnenju morala nujno privesti partijo do tega, da bo tudi na zunaj, pred človekom, jasno in glasno zavzela stališče ter končala ta nemogoči dualizem. Jasno je, da nisem proti temu, da ima partija tako vodilno in izključno oblast. Celo želim, da bi bila še trdnejša, ker je to pač del logike sodobnega razvoja. Gre pa v resnici za odprte karte: ali partija dosledno vse sama prevzame, ali pa povzroči svojo lastno razširitev s pozitivno rešitvijo vprašanj tistih, ki so izven nje. Dosedanjega nejasnega položaja ni mogoče več podaljševati.

Potem ko stojimo čvrsto na temeljih marksizma in leninizma v družbenopolitičnih zahtevah, se vprašanje glasi takole: ali izvajamo ljudsko, napredno slovensko politiko tako, da vključujemo vanjo čimveč tvomih pozitivnih ljudi, brez kakrnekoli nazorske ali ideološke omejitve – ali pa ljudsko, napredno slovensko politiko vezemo na dogmatsko ideološko concepcijo, ki povzroča v malem narodu novo, klerikalizmu podobno diferenciacijo.

Pri postavljanju tega vprašanja si moramo biti na jasnem, da a pričri izključujemo misel na večstrankarsko politično življenje ali sploh vrnitev na staro. Politične stabilizacije si ne zamišljam tako, da bi tudi nepartijci lahko ustanavljali svoje politične stranke in začeli hoteno ali nehoteno konkurenco s partijo. To bi kljub najboljšim namenom poslabšalo naše notranje-politične razmere in vedlo do gospodarskega razkroja, ali pa vsaj močno zadržalo konsolidacijo. Ne smemo pozabiti, da so v jugoslovanskem prostoru razmere take, da jih ni mogoče urejevati z zapadno demokratičnimi prijemi. Povoje razmere pa so sploh take, da imamo izbirati samo med politiko močne roke ali kaosom. Mislim, da bodo tudi drugi narodi morali glede tega stopiti na isto pot in da jih mi v razvoju le prehitevamo.

Pomislekov torej ne formuliram tako, kakor da bi bil proti nastopu močne roke bодisi v revolucionarem bодisi v sanacijskem smislu, temveč pravim, da partija s svojo togo dogmatiko vnaša nered in škodo ter krivico v konstruktivno življenje osvobojenega naroda. Nastalo je težko vprašanje kvalitete nepartijcev.

To vprašanje se najprej postavlja v tej obliki, da zadobi tisti, ki iz kakršnih koli nagibov vstopi v partijo, avtomatično privilegirano stališče. Partiji je zaradi njenega trenutnega stališča mnogo do tega, da se naglo krepi, pa četudi na račun človeške kvalitete. Zato je merilo sprejemanja vedno nižje. Število ljudi, ki po svoji politični in osebni kvalifikaciji njenim potrebam ne odgovarjajo, pa je vedno večje v njej. To dejstvo je na Slovenskem tem težje, čim več krasnih ljudi iz osvobodilnega časa ostaja zunaj partije, bodisi zaradi svojega drugačnega nazora, bodisi zaradi določenih ideoloških momentov. To, kar partiji očitamo, je v tem pogledu dvoje: prvič ne rešuje stiske teh ljudi in ne odpravlja krivičnega postopka do njih, drugič pa ne odpravlja dovolj sektaštva v svojih lastnih vrstah.

Da bom preciznejši: ljudje vedno bolj primerjajo partijo z JNS ali JRZ. Do te primerjave prihajajo zaradi mnogih primerov, ko so v partijo sprejeti junaki zadnje ure, ljudje, ki hočejo zabrisati kak madež iz preteklosti, ljudje posebne ožine, ljudje konjunkture, ki se vsi zelo radi razvijejo v sektaše, ki hitro razodenejo sumljivo pretirano vnemo in so danes izraziti komolčarji. Ponekad razni partinci vabijo ljudi v stranko z obljudbami ali pretvezami.

Na splošno vrla vtis, da vodstvo partije redko pokaže, da bi hotelo tako ravnanje zavreti ali odstraniti. Zaradi tega dajejo taki posamični primeri celotni videz nepoštenosti in preračunljivosti. Posebno pa krivice, kajti cela vrsta ljudi je, ki so revolucionari, delavni, pošteni, zvesti osvobodilnemu gibanju, pa doživljajo neprestane šikane in zapostavljanje in so vedno bolj prisiljeni stopiti v ozadje in v pasivnost. Naj se še tako trudijo, njihovo delo nima prave cene, kajti od njih pričakujemo še več, vstopiti bi morali v partijo. Kdor tega danes pri nas ne stori, ne računa resno z njim. Celo za računarja ga imajo, za človeka, ki ima nekaž za bregom in ki je v svetu nevaren.

Poleg tega moram z vso ostrino ožigosati proces demoralizacije, ki se vrši v zvezi s tem v nekem delu slovenskega izobraženstva. Vsi vemo še izpred vojne, da je slovenski intelektualci na splošno zelo površen tip človeka, čeprav nadarjen. Nikoli ni z disciplino do osebne resnice ventiliral svojega slučajno pridobljenega ali prevzetega miselnega in čustvenega življenja. Tako katoliški kakor liberalni intelektualci so bili pri nas zelo nekritični do svojega lastnega in tujega nazora. Resnična žalost se loteva človeka, ko vidi danes med izobraženci nove znake "glajhštanja". Način, kako ti ljudje sprejemajo komunizem in njegov svetovni nazor, je tak, da se človeku obrača želodec. Pri tem ne mislim samo na odvratno hitro in lahko menjanje svetovnega nazora, kajti to bi spričo revščine blivšega svobodomiselnega tabora še razumeli. Toda gre za duhovno servilnost, ki jo ti razvijajo po uradih, učilnicah in javnih prostorih v popolnem nasprotju z znanjem, zmogljivostjo, večkrat pa tudi brez resnične doživetosti. Človek mora biti pripravljen, da si prisvoji vse revolucionarne odlike, toda nikoli na račun iskrenosti do samega sebe. Nikoli ne bi verjel, da se bo v povojnem času obnove in discipline in dirigiranosti v družbeno-političnem sektorju, kjer je popolnoma na mestu, razvila vpliv v intelektualcu taka mehanična poslušnost, ki zadobiva pri marsikom obliko petolizniške servilnosti.

Posebno važno poglavje partijskega ideološkega nastopanja pa pomeni njeno najnovejše razmerje do vere in Cerkve. S tem ne mislim na omejevanje klerikalizma in na kaznovanje kolaboracionistov med duhovniki, temveč mislim na dejstvo, da je partija začela med svojimi, preko njih pa v vsem prostoru Jugoslavije izvajati ateizem borbenega značaja. Ne gre več za napake, kakor smo to prej govorili, tu gre za premišljen in sistematičen nastop borbenega antiteizma, ne ateizma. Ta nastop se odvija povsod, najprej v vzgoji partijcev, nato po vseh številnih mladinskih tečajih, na tečajih strokovnega osebja, v dnevnih sklepih in odločitvah partijskega vodstva, od šolskih učbenikov in tiska pa do umetniškega prizadevanja. To je kulturno-robojnost, ki ima za cilj čim preje in čim učinkoviteje utesniti religiozni moment v človeku, osmešiti ga, oddaljiti človeka od Cerkve z maksimalnimi napadi na izdajniške duhovnike, na Vatikan in klerikalizem. Mnogi partijci zavestno istovetijo klerikalizem z vero in Cerkvijo sploh, za njih je veren človek pač klerik.

Moram iskljeno reči, da krog progresivnih katoličanov s skrbjo gleda na te pojave.

Najprej moram reči, da take kulturno-bojnosti predvsem danes ne moremo razumeti. Tudi če se vživimo v ves obseg partijske ideologije, ne moremo razumeti, zakaj naj bi partija začela nastopati na tako ekskluziven in strasten način proti veri množic in proti katoliški Cerkvi prav zdaj, v dobi obnove, v dobi, ko se postavljamo na noge, ko moramo vse sile uporabiti, da zgradimo čvrsto gospodarstvo in v množicah utrdimo iskreno zaupanje do novega reda in oblasti.

Drugič ne moremo razumeti strastnega in večkrat vulgarnega načina, ki se z njim hoče ustvariti v človeku nov nazor, nova resnica, novo pojmovanje življenja. Ne bom daleč od resnice, če rečem, da mnogokje po deželi, pa tudi po mestih začenja tleti protifarška gonja v najbolj gnusnih oblikah. Dobro me razumite. Mene bi kot partijca bilo sram, ko bi nazor uveljavljal s takimi metodami in v takih okoliščinah, brez etične in svobodne konfrontacije s človekom, brez kvalitetne konkurcence, v ekskluzivistični obliki, ki ji moramo prej reči "glajhštanjanje" kakor pridobivanje z živim vzgledom, kakor to pristoji nastopanju v duhovnem svetu.

Tretjič pa tega zato ne moremo razumeti, ker nasprotuje vsemu, kar smo skupno postavljali v osvobodilni dobi. Po dejstvih sodeč gleda partija danes na vero in Cerkev in na tako imenovani idealistični ali duhovni svet sploh kot na pojav, ki je v svoji osnovi negativen in škodljiv, ki ga je treba odločno omejiti in nazadnje zatreti, začasno pa mu dati svobode le v zunanjji konfesionalni obliki. Vseeno, ali gre za vero v obliki cerkvene organizacije ali za vero kot množično tradicijo ali za katolicizem kot tvorno načelo duhovnega življenja. Iz ukrepov in iz izjav se vidi težnja, religiozni pojav tolmačiti kot strogo privatno zadevo, kot nedeljski opravek v cerkvi, le kot tradicionalno fasilijo v preprostem človeku, le kot dopuščanje cerkvenih ceremonij. Tendenca je, ne dopustiti krščansko religijo kot vsestranski nazorni pojav, ki je na poseben način zakoreninjen v človeku in ki so mu ukazani mnogi načini in oblike osebnega in občestvenega izživljanja. Priponinjam, da katoliškega verskega občestva ne vežejo le vezi cerkvene discipline, temveč trdne vezi

skupnega postavljanja in reševanja vseh življenjskih vprašanj, ki naj osebno res-nico utelesijo.

Nazadnje se čudimo kratkovidnosti spričo izzivanja, ki ga nova ideološka strast-nost pomeni za Cerkev kot organizirano svetovno silo. Že kar se Slovenije tiče, moram reči, da je katoliška Cerkev edina samostojna organizacija, ki še obstoji v javnem življenju poleg partije. Gospodarski je sicer oslabljena, politično je potis-njena v kot, stik z mladino ji je do skrajnosti onemogočen, vendar se Cerkev po svoji strukturi lahko meri mimo s partijo, po svojih izkušnjah pa jo celo prekaša. Danes je na svoji bojevitosti pridobila, zaradi neokretnosti, s katero se partija bo-ri proti njej, je znala v ljudeh najti zaveznštvo in z gloriolo mučeništva zakriti tudi napake kolaboracionističnih duhovnikov. Množice obvlada po nekaterih pokra-jinah bolje kot pred vojno, pridobila je na simpatijah v meščanskih krogih in ure-ja se v notranji duhovni moči. Poznam nekatere njene predstavnike, ki si zadovolj-но manejo roke, ko prebirajo nove šolske učbenike, negacijo Kristusovega realnega bivanja na zemlji, nerodno poučevanje descendenčne teorije po šolah, ko čujejo o kaznih pa partisce, ki gredo za botra, dado otroka krstiti ali se cerkveno poroče. Skrbno zbirajo taki ljudje slehem podatek novega kultumega boja in ga bodo spret-no izkoristili. Manejo si roke nad slehem napadnim korakom aktivistov in ne o-pustijo priložnosti, da c tem obveste svoje vernike. Lahko rečemo, da je Cerkev boj že sprejela.

Žal mi je, da moram ugotoviti, da se na obeh straneh razvija stališče, ki ne od-govarja niti boju proti klerikalizmu niti obrambi prave vere. Partijsko kultumovojo-stališče je vneslo v povojni osvobojeni svet nov, tuj element, ki je žal popol-noma spremenil položaj in tudi proti naši izrečni volji hoče vplivati na naš odnos do partije. Govorim kot eden od onih kristjanov, ki se ne strinjajo s sedanjim kur-zom oficialne Cerkve, ki hoče vesoljno krščanstvo vključiti kot enega najvažnejših elementov v zapadno fronto tako imenovanih demokracij. Govorim kot eden onih osvobodilnih Slovencev, ki sprejemamo marksizem-leninizem kot družbeno-političen program in metodo, pa zaradi diamata ne moremo postati komunisti. Naše stališče je torej izredno težko, stojimo med obema silnima ustanovama, na nobeni strani ne uživamo simpatije. Uscjam pa si na obe strani trditi, da predstavljamo priliko in možnost, da se uveljavlji sožitje socializma in religije. Ni namreč nobenega dvoma, da bo svetovni katolicizem prej ali slej storil potrebne korake, da ustvari simbiozo z novim družbenim redom. Zame tudi ni nobenega dvoma, da bo utrjeni socializem priznal, potrdil in celo poplemenil religiazni element v človeku.

Nikoli nas ne boste mogli prepričati, da se dado duhovne in verske ali kultume za-deve urejati z zgolj političnimi ukrepi, ki so povrh še sovražni ali nepsihološki. S takimi ukrepi se da to le zajeziti, glavno nalogu je treba opraviti v osrčju krščan-stva samega. Niti ni mogoče klerikalizma ubiti s protiversko ideološko fronto, niti ni mogoče vero oslabiti z zakrinkanimi akcijami proti njej. To je sektor, ki ga pre-malo poznate in ste premalo psihološki do njega. Pravim, da je versko in cerkveno življenje mogoče urediti in vzporedno izpodmakniti vse temelje za morebiten nov

klerikalizem samo od znotraj, to se pravi, če to opravijo v krščanstvu kristjani sami. To je bila velika misel, ki je nas napredne kristjane poleg drugega izpodbjala v osvobodilni dobi. To pa je tudi tisto veliko razočaranje, ki ste nam ga pripravili takoj po osvoboditvi, ko ste nam na celih črti onemogočili javen nastop v krščanstvu samem v smislu čiščenja in preoblikovanja. Mislim, da me vsakdo od vas določeno razume: mislim čisto duhovno akcijo, ki bi jo nosila organizirana nazorska skupina naprednih kristjanov in duhovnikov, na pa akcijo kakršnega koli političnega značaja. Danes, ko gledamo popoln neuspeh vašega zgolj političnega urejanja katoliške sfere na Slovenskem, po vseh sodnih procesih, kaznovanjih, špionaznih službi, zastraševanjih z govorji in tu pa tam s pozivi na nas, da se udeležimo bombastičnega zunanjega boja zoper klerikalizem, po vsem tem moram ugotoviti, da smo samo še bolj prepričani o tej svoji misiji. Danes je na Slovenskem bolj kakor kdaj koli popreje potrebna samostojna pozitivna verska akcija, ki naj postavi najprej notranje osnove pravilnega verskega in cerkvenega življenja, nato pa skuša zgraditi tiste tehnične, pravne in politično-kultume oblike, ki so potrebne za skladno življenje socializma in religije. Na partiji je, da se izjasni, ali je le proti reakciji v katoliški Cerkvi in proti izrabljivanju vere v korist starega reda, ali pa je sploh proti verskemu pojavi in proti Cerkvi.

Zaenkrat prevladuje vtis, da ste se napotili v drugem smislu. Da je temu tako, se vidi posebno iz dveh posebnih teženj partije.

Najprej po tem, kar sem še na kratko arnačil: da partija noče nič več vederi tega, kar je v osvobodilnem boju dobro vedela in nam po vodilnih tovariših ponovno izjavljala, da namreč povezanost naprednih katoličanov v OF pomeni poleg politične dolžnosti krepljenja in širjenja OF še dolžnost očiščevanja krščanske družbe, njenega verskega občestva. Ta dolžnost pa obstoji v tem, da versko občestvo z posebno in javno vzgojo oddelimo od starega sveta, ga osvobodimo slehemega družbenega in političnega varuštva in mu na vsej duhovni ravni pomagamo do samostojnega in pristnega duhovnega klitra. Po svojih vodilnih predstavnikih je partija dosledno odbijala vse naše sugestije, ki smo jih redno prednašali v smislu sistematičnega navezovanja dovezetnih duhovnikov, vpliva na hierarhijo, ureditve Verske komisije, tečajev za duhovnike, prevzema verskega tiska, vedno večjega notranjega vezanja rok reakcionarnim duhovnikom in vedno večjega pozitivnega vpliva na množice. Napredni kristjani po osvoboditvi nismo mogli izvesti niti ene same najmanjše akcije, ki bi šla za temi cilji.

Potem pa se partijska težnja po istovetenju klerikalizma in vere vidi iz dejstva, da partija ni hotela nazorski skupini naprednih kristjanov priznati nobenega predstavnističnega značaja v krščanskem smislu. Po tem, ko nam je bil priznan značaj nazorske skupine, kakor smo si ga sami nadeli, nismo doživeli niti enkrat tega, da bi se kot pozitiven element mogli dejansko vključiti v pozitivno javno življenje. Režim je sklenil vzdrževati oficiele in stvarne stike zgolj z obstoječo cerkveno hierarhijo in to ne samo zato, da pri tem izolira progresivne katoličane kot dejavno skupino od verske, konfesionalne ter nazorske odgovornosti, temveč da z navidez urejenim razmer-

jem do hierarhije, ki je človeško slaba in politično negotova, omogoči slovenski javnosti, da si ustvari enotno podobo reakcionarnega katolicizma, in ji ne dopusti, da bi začutila razloček med progresivnimi in reakcionarnimi kristjani. In res, marsikje na terenu so se partijski izražali, da je nastop progresivnih kristjanov prav tako reakcionaren in škodljiv kakor počenjanje konservativnega dela slovenskih katoličanov.

Čemu vse to? Mi čutimo nevamosti, ki iz takega zadržanja in stališča nastajajo.

Slovenija predstavlja med vsemi slovanskimi narodi, ki so danes v tako imenovani vzhodni zoni, v očeh zapada najvažnejšo zemljo glede na preizkušnjo, pred katero jo postavlja partijska politika v svetovnonazorskem območju. Slovenija je katoliška dežela Evrope, v kateri je progresivni razvoj najdlje napredoval. Oči zapada glejajo na ta del Jugoslavije s posebno radovednimi očmi. Nekateri zato, da v njej iskreno zagledajo sledove pozitivnega reševanja vprašanj, ki so katoliškemu zapadu posebno pri srcu; drugi pa zato, da zasledijo v njej vsa znamenja takega reševanja, ki bi jim dalo dokumentacijo v njihovem protiboljševističnem stališču. Posebno v Franciji in Italiji dnevno zasledujemo na delu ljudi, ki hranijo agencije z vedno pogostejšimi vestmi iz Slovenije in ki govore o sistematičnem preganjanju Cerkve. To obžalujemo ne le zaradi slabe luči, ki pada na osvobodilno gibanje na Slovenskem, temveč še bolj zaradi škode, ki nastaja za napredovanje progresa na zapadu in sploh po svetu.

Po drugi strani pa opažamo škodo v Sloveniji sami. Ker se verski in cerkveni problem ne rešuje tako, kakor zahteva stvar sama, vedno bolj nastajajo pogoji za ustvaritev enotnosti vsega verskega in duhovnega območja. Mi že zaznavamo, kako se odkrivajo čustveni momenti, ki lahko nevamo cementirajo novo moč zatirane in nesvobodne Cerkve. Do takega bloka prihaja proti naši najboljši volji. Jasno je, da bo v takem ozračju prišlo do stvamejšega povezovanja vseh upravičeno in neupravičeno prizadetih. Do tega ne sme priti, tega si ne želimo niti mi niti vi, ker Cerkev ne sme postati niti politična sila niti ne sme škodovati verskemu bistvu. Nikakor ne bi radi, če bi prišlo do tega, da bi predvsem vi sami silili v stanje prizadetosti, ki bi se brez naše volje spojila s prizadetostjo ostalih katoličanov. Tako postopanje bi bilo z vaše strani tem manj modro, kolikor bolj se morate zavedati, da je prizadetost katoliški Cerkvi kot občestvu verujočih v istega Kristusa izrazito močna, elementarna stvarnost, kajti dejstvo, da so danes na svetu tudi reakcionarni kristjani, progresivnih kristjanov v nobenem primeru ne oddaljuje od Cerkve.

Ali vam smem po vsem tem zdaj razojeti bolečino tistih ljudi, ki jih dobro poznate pod imenom krščanskih socialistov?

V OF smo vstopili kot ena izmed treh osnovnih skupin, ki se je že v stari Jugoslaviji na osnovi ostre diferenciacije do klerikalizma razvila v enoten pokret krščanskih socialistov. Obsegal je JSZ kot delovski sindikat in razumnike okoli Dejanja in akademskoga društva Zarje. Hkrati so kršč. socialisti kot gibanje začeli družiti napredne

katoličane v vseh sektorjih, ki niso bili organizirani. Nastajali in krepili smo se od 1. 1927., tako da smo reagirali na nazadnjaške pojave v slovenski krščanski družbi in tako izkustveno prihajali do naprednih formulacij. Mimo lahko rečem, da je bil pred vojno pokret krščanskih socialistov edino legalno napredno gibanje na Slovenskem. Še več, ta pokret se je razvijal popolnoma v smeri objektivnih slovenskih potreb, kakor nam je dejal tov. Kardelj že ob prvem strečanju v Parizu l. 1937. Kolikor bolj smo se oddvajali od oficilne katoliške skupnosti, tčliko bolj smo se približevali ostalim naprednim silam na Slovenskem. Že v tistih letih se je začela pri krščanskih socialistih izražati dvojna misel: najprej misel, da po vsem svetu počasi, teda gotovo nastaja enotna družbeno-politična napredna sila, ki se ji bomo priključili, drugič pa misel, da nazorske razlike ne bodo smele preprečevati tesnega in stvariteljskega družbeno-političnega sodelovanja. Zadnja leta so delavci krščanski socialisti že sistematično nastopali skupno s komunisti, začele pa so se tudi že priprave za skupno politično nastopanje naprednih sil. Resnici na ljubo moram povedati, da so ravno krščanski socialisti na Slovenskem prvi izrazili težnjo po skupni politični stranki družbeno in politično naprednih Slovencev ne glede na svetovno-nazorske razlike. Osnovni kader tega gibanja je bil že ves prežet s to mislio. Mirno kuhko trdimo, da bi brez tega pripravljalnega dela krščanskih socialistov na Slovenskem ne bilo prišlo do take Osvobodilne fronte, ki se je takoj močno zakorenila in z izrednim elanom zaobjela vso slovensko zemljo.

Zato smo se z vključitvijo v osvobodilno gibanje tudi še formalno odpovedali samostojni politični tvorbi, ker smo v slovenski OF videli novo vseslovensko politično ljudsko organizacijo. Ostala pa je politična in versko-moralna potreba, da se ohramimo kot samostojna nazorska skupina. Po eni strani moremo z javnim izpovedovanjem krščanskega nazora pričevati, da je mesto pravih kristjanov le na strani naprednih sil, po drugi strani je primarni krščanski občutek govoril, da morajo napredni kristjani na Slovenskem prevzeti očiščevalen proces, kakor se v krščanskem svetu nujno začenja. To tembolj, kolikor bolj smo se v slovenskem kultumem svetu afirmirali s svojo izvimo rastjo. Zato nas je pugleška izjava priznala kot nazorsko skupino naprednih kristjanov ter nam s tem od svoje strani pripomogla do prave skupinske samobitnosti. Skupno smo takrat ugotovili, da je proces prehajanja katoliškega občestva s starih pozicij na nove mnogo širši in globlji kakor bi to mislila zgolj politična razloga, in da nam je določeno delo, ki presega okvir osvobodilne dobe. Hkrati smo skupaj ugotovili, da imamo kot skupina občestvene pravice, ki nam jih nihče ne more odvzeti, ker niso političnega značaja. Taka skupina se seveda ne more primerjati s politično skupino ali stranko, vendar ni od nje manj samonikla, nasprotno, na Slovenskem je v nekem smislu še bolj upravičena. Sociološki znaki so pri nazorski skupini sicer mnogo finejši in osebnejše utemeljeni, vendar so ji naravnii in potrebni.

V čem je torej naša bolečina?

Že zgoraj sem omenil, da je po osvoboditvi nastal v partiji preokret, ki se je po-kazal v tem, da partija ni hotela praktično priznati niti značaja skupine naprednim kristjanom, niti nazorskega značaja take skupine in njenih nalog. Partija ni hotela

priznati naprednim kristjanom nikakega predstavninskega značaja v javnosti. Partija ni hotela dovoliti nikake dejavnosti nazorske skupine in ni hotela sprejeti nobene njene sugestije. Partija je od vsega začetka povoje dobe pa do danes s skrbjo, nemirom in stalno negotovostjo gledala na vse vidnejše člane skupine ter jih spremljala s posebno nezaupljivostjo.

Naša težka in nevredna situacija torej ni samo v tem, da napredni kristjani ne morejo občestveno izživljati svojega poslanstva, kakor to ustreza narodnim potrebam in pravicam osebnega življenja, temveč tudi v tem, da kot posamezniki politično in moralno doživljajo degradacijo in se morajo vedno bolj umikati v ozadje. Degradacija obstoji v dejstvu, da njihov osnovni krog ljudi predstavlja človeško trdnost in politično zrelost, pa je ne more izraziti, ker se značaj avantgardnosti in elitnosti danes avtomatično dobiva le v območju partije. Degradacija obstoji v dejstvu, da so kot nepartinci kljub znanju, spremnosti, poštenju in polni zvestobi vključeni le v tehnična dela, ne pa v stvariteljsko, da so izkorisčuni le pasivno, ne pa tudi aktivno v polnem pomenu besede. Naj se kdorkoli od nas trudi, pa četudi na tako svojstven način, ne more kot kristjan ali krščanski socialist uživati enakih pravic in dolžnosti s partijsci ter prevzeti njim enake odgovornosti. Moram reči, da so krščanski socialisti povsod pridno na delu, toda v njih je mnogo osebnega razočaranja in nevarne apatije, so v težkih zagatah in precepih, ker so kljub najboljši družbeno-politični kvalifikaciji izključeni iz avantgardističnih vodstvenih mest in označeni za drugo ali tretjerazredne aktiviste. Moram reči, da izredno cem svoje tovariše, ki svoj poseb opravlja ob neprestanem dvomu in podcenjevanju, ki vzdržijo večkrat v nemogočem ozračju osebnega nezaupanja ali celo sovraštva. Počnam primere naravnost vzglednega osebnega premagovanja, ker jih celo nadzira jo iz Ozne.

Vnovič poudarjam, da s temi ugotovitvami ne merim niti na politično delovanje skupine niti nočem dajati izraza zgolj osebni zagnjenosti, temveč hočem podčeniti potrebo po soustvarjanju in kvalitetnem sodelovanju. Mi hočemo biti soustvarjalci, ne pa slepi sopotniki ali začasni zavezniki partije, kakor nas marsikdo med vami naziva. To se pravi, da ne gre od naše strani za nikako zahtevo po delitvi oblasti, temveč gre za obsodbo nezdrugega ekskluzivizma, ki je prirojen nasprotnik kvalitev in oče totalitarizma, od etatizma preko sektaštva do amoralnosti iz strahu. Ena najbolj nevrednih stvari v današnjem prekrasnem in ustvarjalnem času je, biti figura na vodstvenem mestu, človek reprezentance brez odgovornosti in kompetenc, in sploh biti živ človek brez možnosti resničnega in pozitivnega izživljanja. Leta 1941. smo se z vso prepričanostjo in pripravljenostjo odločili za aktivno vlogo v najbolj tveganem času slovenske zgodovine in prevzeli nase odgovornost za pravilnost in učinkovitost, prav kakor vi. To smo storili tembolj, čim bolj nas je prepajala zavest, da ne gre za navadno politično dejanje, ampak za odločitev duhovnega pomena, ki je v njej angažiran ves človek. Velika večina naprednih kristjanov je razgibanih in sposobnih ljudi, ljudi, ki imajo poglobljeno duševno življenje in veliko večjo potrebo po orientaciji, vključevanju in angažirjanju ter soodgovornosti kakor marsikak povprečen partijec. Iz dneva v dan pa moram ugotavljati, da smo vsi skupaj ujeti v popolno prisiljeno pasivnost. Govorimo čisto stvarno: vi se lahko na celi črti izživljate

direktno in sproščajoče, lahko se shajate in se tudi stalno shajate, delate od zore do mraka, izmenjujete misli, iz dneva v dan analizirate položaj, vedno ste na tekočem, s posebnim veseljem držite krmilo v rokah, vedno se lahko izgovorite, v težavah in veselju. Mi smo odrezani od vsega tega, prisiljeni smo v smešno in posamično tekanje za dogodki in ljudmi. Dosledno nismo nikjer, kjer se odloča, kjer se postavljajo vprašanja in odgovori, kjer se ustvarja in prevzema odgovornost. Niti tam nismo več, kjer se vprašuje za svet, kjer bi imeli dejanski posvetovalen glas. Vidite, da smo mi prav tako živi ljudje, da smo si prav tako zaslужili dolžnosti in pravice, da smo v času osvobodilnega boja izpolnili vse, kar ste pričakovali od nas in da imamo občutek, da smo tudi pred svojo vestjo odgovorili na vse pozive naše zgodovine. Nimamo samo svojih živih oči, svojih možganov in svoje čiste vesti, imamo tudi svoj človeški in krščanski ponos, ki nam narekuje te protestne besede.

Popolnoma realno računamo z vodstvenc močjo partije, ker ji priznavamo avantgardičen značaj. Vendar ga ne moremo združevati s potrebo izključevanja kvalitete in svobode.

Nazadnje govorim o tistih predlogih, ki predstavljajo minimum naših potreb v smislu stvariteljskega dela progresivnih katoličanov.

Ko bi vprašanje skupne slovenske kultume revije rešili tako, kakor sem že spredaj predlagal, bi ne moglo biti nobenega stvarnega pomisla glede izdajanja revije progresivnih slovenskih kristjanov. Ta revija ne bi bila literarna niti kultuma v smislu skupne revije, temveč bi bila delavnica kristjanov v tistem nazorskem pomenu, ki o njem ni mogoče razpravljati v skupni reviji. Poudarjam, da se danes po vseh velikih spremembah in pred novimi zgodovinskimi nalogami naravnost tragično čuti potreba po takem javnem in pozitivnem središču stvariteljskih kristjanov. Hočemo si ustvariti miselno delavnico, kjer bomo podvrgli zgodovinski, sociološki, filozofski, teološki analizi vse kritične zadeve v človeku in kristjanu, ter v objektivni podobi formulirali nova spoznanja. Po drugi strani pa čutimo potrebo, da damo prilike tudi izpovedni strani človekovega bitja, raznim pričevanjem in sugestijam, ki so danes tako bogate v razgibanem religioznem človeku. Vem izkustveno, da je med ljudmi v tem pogledu mnogo prekrasnega gradiva, ki ga ne morete nikjer objaviti in ki bi bilo koristno na vsej črti. Zakaj ne bi iz take delavnice prihajale sugestije za tisto notranjo obnovo človeka v kristjanu in kristjana v človeku, ki religiozni nazor danes tako potrebuje in tudi pričakuje? Zakaj ne bi iz take delavnice prihajalo gradivo, ki bi bilo močna opora novemu redu sploh?

V zvezi s tem odpiram potrebo po tedniku, ki bi ga izdajali napredni kristjani za verne množice, tednik, ki bi ne bil niti političen niti konfesionalno religiozen v smislu Oznanila, temveč bi imel nalog, da verne množice na eni strani osredotočuje na zdravo religiozno mišljenje in čustvovanje, po drugi strani pa usmerja vse človekove sile v smeri domovinske ljubezni, ljubezni do novega reda, do dela, do nove države in odločno konstruktivnega življenja. V tem tedniku bi lahko predajali

pozitivna spoznanja kristjanov iz vsega sveta, predvsem pa bi lahko vršili tisto prevzgojo, ki smo v njej ogromno zamudili in ki bi po enem letu lahko pokazala že lepe rezultate.

V zvezi s prvim in drugim odpiranjem vprašanje Mohorjeve družbe. Dejstvo je, da Mohorjeva v starem ozračju in osebni zasedbi ne bi mogla odgovarjati današnjemu času in potrebam. Dejstvo pa je tudi, da je današnje ozračje in osebna zasedba Družbe tudi ponesrečena. Trdim, da je treba Mohorjevo družbo čimprej do kraja rešiti. Nekvalificirani ljudje morajo iz nje, kajti oni ne smejo soditi niti na literarnem niti ne na religioznem področju. Ugotoviti je treba, da je to katoliška Družba, ki naj izdaja strokovna in religiozna dela za katoliške množice. Vodstvo Družbe naj postane homogeno katoliško in sicer naj ga dobe v roke progresivni kristjani, ki bodo storili v Družbi svojo versko in nacionalno dolžnost tako, kakor danes tega ne morejo, ko je Družba namemo razpolovljena po strukturi in namemo pomešana z ljudmi, ki z nerazumevanjem in nekompetenco napredek Družbe onemogočajo.

Z veliko nevoljo govorim o Verski komisiji. To pa zato, ker smo opurili ureditev njenega položaja, kompetenc in prave zasedbe, in s tem izgubili prav tako eno od prilik, ki bi z njo lahko izredno pozitivno vplivali na razvoj verskih in cerkvenih razmer na Slovenskem. Pri nas je Verska komisija izgubila ves svoj pomen, čeprav je na Hrvatskem v istem času opravila lepo delo, pri nas pa bi lahko že več, ker so bile v začetku pri nas stvari zelo lepo zastavljene. Vse to izgovjam s posebnim poudarkom zato, ker sem na to stalno opaziral, pa sem dobival stalna zagotovila, da imam prav in vendar se ni nazadnje prav nič zgodilo. Pod Cajnkarjevim vodstvom bi bila komisija lahko izvršila neprecenljivo delo.

Ne razumemo in ne razumemo, zakaj ne bi v načaju, ki je po veliki večini katoliško religiozen, zaradi nekih družbenih in političnih sprememb kristjani morali opustiti slehemo misel na samostojno in zdravo duhovno življanje in biti sami daritveno žrtev klerikalizma, ki smo se proti njemu sami najhujše borili in ki imamo proti njemu učinkovitejša sredstva od zgolj političnih.

Zato ne moremo drugače, kakor da najodločneje protestiramo proti tistemu vašemu odgovoru na te naše predloge in zahteve, ki dobiva pri vas že obliko mita in ki v njem pravite, da ne samo politično, temveč tudi duhovno samostojno nastopanje progresivnih kristjanov z usodno logiko neizogibno vodi v reakcijo. To se sicer res strahotno sliši, toda nas ne more prepričati. Za tem gromom tiči drug zajec, ki ga mi ne bi radi imenovali. Pravim samo, da je ta formulacija ozka, da vzbuja videz kot da jo narekujeta strah in zadrega. Mi tega ugovora pri najboljši volji in z najboljšo vestjo ne moremo vzeti v poštev.

Mi želimo popolnoma drug odgovor, odgovor, ki bo izraz medsebojnega zaupanja. Mi želimo odgovore tovarišev tovarišem, odgovore komunistov krščanskim socialistom, ki jih ves čas osvobodilnega boja niso izdali, ki so jim bili zvesti sotrudniki in

- 19 -

najtrdnejša opora kadar koli in kjer koli. Mi si od vsega srca želimo najtesnejšo povezanošč s partijo in partijci, želimo, da bi postali vaši pravi sodelavci, da bi vam mogli do kraja dokazati svojo zvestobo, da bi se mogli polnovredno vključiti v stvaritevsko delo na Slovenskem.

+++ 000 +++